

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การที่มนุษย์จะรับรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ จะต้องอาศัยประสาทสัมผัส เช่น ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง เป็นเครื่องมือช่วยในการรับรู้ ประสาทสัมผัสที่ให้การรับรู้ได้มากกว่าประสาทสัมผัสอื่น ๆ คือการรับรู้โดยการมองด้วยตา จึงมีการนำภาพมาใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนกันอย่างกว้างขวางจนเป็นที่ยอมรับกันว่า รูปภาพเป็นสื่อการเรียนที่ช่วยถ่ายทอดความรู้และสื่อความหมายแทนคำพูดได้ดี ทำให้สิ่งที่เป็นนามธรรมเป็นรูปธรรมชัดเจนขึ้น ใช้กระตุ้นให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็น ช่วยสร้างความคิดรวบยอดในเนื้อหาต่าง ๆ และที่สำคัญ คือภาพทำให้ผู้ดูสามารถรับรู้และจดจำได้ (ชนวดี บุญลือ, 2528)

ภาพจะดีมีคุณค่า สามารถถ่ายทอดลักษณะเด่น ให้อารมณ์ และสื่อความหมายได้หรือไม่ ต้องอาศัยการประกอบภาพเข้าช่วย (ชุลีพร นัยบ้านด่าน, 2525) การประกอบภาพ คือ กระบวนการถ่ายทำภาพให้ได้เรื่องราว ได้อารมณ์ และความหมายตามที่ต้องการสิ่งที่ประกอบกันขึ้นเป็นภาพ คือ เส้น จุด พื้นผิว การตัดกัน รูปร่าง ที่ว่าง ในเรื่องการประกอบภาพสิ่งที่ขาดไม่ได้ คือการจัดตำแหน่งของสาระในภาพ (Wittich and Schuller, 1973)

ในเรื่องของการจำและการจัดตำแหน่งของสาระในภาพ วราภรณ์ ชลิตตาภรณ์ (2529) ได้ศึกษาถึง ตำแหน่งของสาระในภาพที่มีผลต่อการระลึกได้ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 พบว่าตำแหน่งของสาระในภาพที่นักเรียนสามารถระลึกได้ดีที่สุดคือ ตำแหน่งขวาล่าง รองลงมาคือตำแหน่งซ้ายบน กลางภาพ ซ้ายล่างและขวาบน และได้อธิบายไว้ว่าการจำสิ่งต่าง ๆ ของคนเราขึ้นอยู่กับลำดับที่ของการมองเห็น คนเราจะจำสิ่งที่เห็นเป็นลำดับสุดท้ายได้ดีที่สุด รองลงมาเห็นสิ่งที่เห็นรองสุดท้าย ความจำจะลดน้อยลง ถ้าสิ่งที่เห็นอยู่ห่างจากสิ่งสุดท้ายมากขึ้น นอกจากนั้นสิ่งแรกที่เห็นก็จะจำได้ดี แม้ไม่ดีเท่าสองสามสิ่งสุดท้าย (ชัยพร วิชชาวุธ, 2520) อ้างถึงใน วราภรณ์ ชลิตตาภรณ์, 2529) และได้อธิบายเพิ่มเติมว่าการมองภาพของคนที่มีพื้นฐาน

วัฒนธรรมการอ่านจากซ้ายไปขวา จะเริ่มมองภาพในตำแหน่งซ้ายบน เป็นอันดับแรกถัดมาคือ ขวาบน ซ้ายล่างและขวาล่าง เป็นลำดับสุดท้าย ฉะนั้นตำแหน่งของสาระในภาพของคนที่มีพื้นฐาน วัฒนธรรมการอ่านจากซ้ายไปขวาสามารถระลึกได้ดีที่สุดคือ ตำแหน่งขวาล่าง

ฉะนั้นสิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ควรพิจารณาเข้ามาเป็นตัวแปรในการศึกษารั้งนี้ คือ พื้นฐานวัฒนธรรม เนื่องจากเรื่องที่จะศึกษาเป็นเรื่องของการรับรู้สิ่งเร้าที่เป็นภาพ ซึ่งนอกเหนือไปจากอายุค่านิยม และอื่น ๆ แล้ว พื้นฐานวัฒนธรรม ก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลทำให้คนแต่ละคนรับรู้ภาพได้ต่างกันออกไป เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มิอิทธิพลเหนือความคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ (ชม ภูมิภาค, 2523; Weiss, 1973) เกี่ยวกับเรื่องอิทธิพลของวัฒนธรรม ที่มีผลต่อการรับรู้ภาพนั้น จิตรา ศรีเจริญ (2532) ได้ศึกษาเปรียบเทียบการแปลความหมายของภาพ ของนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมต่างกัน พบว่านักเรียนใช้พื้นที่หลังทางวัฒนธรรมของตนในการแปลความหมายแต่ละภาพเป็นส่วนใหญ่ และองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่นักเรียนแปลความหมายได้ต่างกัน คือองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและศิลปะ นอกจากนี้ยังมีประสบการณ์ในอดีต เกี่ยวกับเรื่องของวัฒนธรรมที่มีผลต่อการรับรู้ภาพ คือสำนักงานส่งเสริมการท่องเที่ยว ไชยปรียาส ได้ส่งโปสเตอร์รูปเทพีวินัสไปยังประเทศคูเวต รูปนั้นถูกระงับไม่ให้เผยแพร่เนื่องจากกฎหมายอิสลาม ลงโทษคนที่ลักทริพย์ด้วยการตัดแขน ชาวคูเวตจึงเข้าใจว่าผู้หญิง ไชยปรียาสเป็นชโหมย ฉะนั้นรูปภาพจึงไม่สามารถสื่อสารเป็นสากลได้ เพราะรูปภาพมักถูกแปลความหมายจากประสบการณ์ของผู้มองภาพ (Edgar Dale, 1961; อานนท์ อภาภิรม, 2525)

จากงานวิจัยเรื่องการจำตำแหน่งของสาระในภาพ เราสามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการพิจารณาผลิตและเลือกสื่อภาพประกอบสิ่งพิมพ์ โดยนำสาระสำคัญที่ต้องการให้ผู้อ่านจำได้ไว้ในตำแหน่งที่เหมาะสม (วารสาร ชลิตตาคารณ์, 2529) ซึ่งในปัจจุบัน การผลิตสิ่งพิมพ์เกิดขึ้นในท้องตลาดอย่างมากมายและเป็นการสนองความต้องการของผู้ที่มีทักษะในการอ่านได้เป็นส่วนใหญ่ แต่ในโลกนี้ยังมีผู้ไม่รู้หนังสืออยู่อีก 800 ล้านกว่าคน (ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือ, 2526; สมบัติ สุวรรณพิทักษ์, 2531) จากการสำรวจผู้ไม่รู้หนังสือในประเทศไทยในปี 2526 ผู้ที่มีอายุ 14 ปีขึ้นไปเป็นผู้ไม่รู้หนังสือ 3 ล้าน 3 แสนคน (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2526) และคาดว่าร้อยละ 33 ของประชาชนจะลืมหนังสือภายใน 3-4 ปีโดยเฉพาะผู้ที่จบประถมศึกษาปีที่ 4 เดิม ประชาชนกลุ่มผู้ไม่รู้หนังสือนี้ยังแบ่งออกเป็น

ชนกลุ่มน้อย ซึ่งมีอยู่จำนวนมากที่มีพื้นฐานวัฒนธรรมแตกต่างจากคนไทยโดยทั่วไป เช่นทางภาคใต้ โดยเฉพาะในจังหวัด ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล ประชาชนในจังหวัดดังกล่าวอยู่ห่างจาก กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางภาษาและวัฒนธรรมไทย แต่อยู่ชิดติดกับประเทศมาเลเซีย ติดต่อกับชาวมาเลเซียได้ง่ายและรวดเร็วกว่าติดต่อกับชาวไทยด้วยกัน และที่สำคัญคือส่วนใหญ่มีถือศาสนาอิสลามซึ่งมีอยู่ถึงร้อยละ 75 เมื่อเทียบกับชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธ และอื่น ๆ ในบริเวณเดียวกันชนบทรรมนิยมประเพณีของชาวไทยในพื้นที่ดังกล่าวใกล้เคียงกับชนบทรรมนิยมประเพณีของประชาชนในประเทศมาเลเซียมาก โดยเฉพาะพิธีกรรมทางศาสนา และภาษาพูดซึ่งมีอิทธิพลต่อการรวมตัวของประชาชน สามารถถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดและสื่อความหมายเข้าใจกันได้ ได้ส่งผลให้ชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ยอมรับภาษามลายูสำหรับใช้ในชีวิตประจำวัน และใช้ภาษาอาหรับเป็นภาษาศาสนา (ข้า เลื่อง วุฒิจันทร์, 2523) ส่วนประชาชนในจังหวัดอื่น ๆ ของไทยมีความคล้ายคลึงในด้านชนบทรรมนิยมประเพณีเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในภาคกลาง จากงานวิจัยเรื่องความสืบเนื่องของศิลปวัฒนธรรมไทยในภาคกลางเห็นได้ชัดว่าวัฒนธรรมไทยในภาคกลางเกาะเกี่ยวอยู่กับหลักธรรมและข้อควรปฏิบัติในพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนถึงตาย และพุทธศาสนามีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิต (ชูสิริ จามรมาน, 2528) นอกจากนี้ผู้ไม่รู้หนังสือที่มีพื้นฐานวัฒนธรรมภาคกลางและผู้ไม่รู้หนังสือที่มีพื้นฐานวัฒนธรรมภาคใต้จะมีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดในเรื่อง ศาสนาและภาษาพูดแล้วยังมีความแตกต่างกันทางด้านพื้นฐานวัฒนธรรมอื่น ๆ เช่น ชนบทรรมนิยมประเพณี ศิลปะ สถาปัตยกรรม อาหารการกิน และชีวิตความเป็นอยู่ในครอบครัวด้วย ทั้งนี้เนื่องจากพื้นฐานวัฒนธรรมที่ต่างกันส่วนใหญ่มาจากรากฐานของศาสนาที่ต่างกัน (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2529) พื้นฐานทางวัฒนธรรมของคนมีส่วนเกี่ยวข้องกับอย่างมากต่อการอธิบายสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว พื้นฐานทางวัฒนธรรมที่ต่างกันก็ย่อมจะอธิบายหรือแปลความหมายของสิ่งที่รับรู้แตกต่างกัน (จิตรา ศรีเจริญ, 2532) และจากการสำรวจจำนวนผู้ไม่รู้หนังสือของกรมการศึกษานอกโรงเรียนในปี 2525-2528 จำแนกตามภูมิภาคศาสตร์พบว่า ภาคกลางมีผู้ไม่รู้หนังสือที่มีอายุ 14-50 ปี จำนวน 84,965 คน และภาคใต้มีผู้ไม่รู้หนังสือที่มีอายุ 14-50 ปี จำนวน 130,413 คน (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2531)

ภาพได้ถูกนำมาใช้เป็นสื่อในการถ่ายทอดข่าวสารให้กับผู้ไม่รู้หนังสือกันมากขึ้นเนื่องจากผู้เชี่ยวชาญด้านการสื่อสารได้พบปัญหาในการรับข่าวสารว่า ประชาชนจะจำสิ่งเร้าที่เขาเคยฟังได้เพียงร้อยละ 20 จำสิ่งเร้าที่เขาเคยเห็นและได้ยินได้ร้อยละ 50 การแปรปรวนของข่าวสารส่วน

หนึ่งเกิดจากสภาพการไม่รู้หนังสือเมื่อข่าวสารถูกถ่ายทอดโดยผู้ไม่รู้หนังสือสารนั้นจะเพียงร้อยละ 29-57 แล้วแต่ความซับซ้อนของสารนั้น (Asian Culture Centre for Unesco, 1985) และวิธีการสอนผู้ใหญ่ให้รู้หนังสือโดยวิธีของเปาโร แพร นักการศึกษาผู้ใหญ่ ก็คือจะต้องเข้าใจหลักพื้นฐานของการเรียนภาษาว่า คำพูดเป็นคำที่ใช้แทนวัตถุสิ่งของ คำพูดจะมีไม่ได้ถ้าปราศจากความคิด คำพูดและความคิดจะมีไม่ได้ถ้าปราศจากโลกที่คำพูดนี้ใช้แทน การเสนอเนื้อหาแก่ผู้เรียนจึงใช้วิธีการเข้ารหัส (Codification) คือการนำเอาสถานการณ์ที่เป็นจริงมาย่อให้ผู้เรียนสังเกตถอดความ แปลความหมาย รหัสที่ใช้เป็นรูปภาพหรือรูปสเกตซ์ เช่น ใช้วิธีฉายสไลด์แสดงภาพให้ผู้เรียนดู เพื่อนำไปสู่การอธิบายและจะทำทุกครั้งที่มีการเสนอคำใหม่ (สุนทร สุนันท์ชัย, 2523) ทั้งนี้เป็นธรรมชาติของมนุษย์ คือจะมองเห็นและได้ยินก่อนที่จะเรียนการอ่านทักษะของการอ่านเกิดขึ้นหลังจากได้เรียนแล้วบางคนสามารถเข้าใจเรื่องยากได้ดีขึ้น ถ้าเขาได้เรียนจากภาพ (ทรรศนैया กัลยาณมิตร, 2523)

จากทฤษฎี งานวิจัย และบทความดังกล่าว จะเห็นได้ว่าสื่อภาพมีความสำคัญอย่างมากต่อการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือ นักการศึกษาที่มีความเห็นพ้องกันว่า คนที่มีการศึกษาในระดับต่ำต้องอาศัยสื่อภาพช่วยในการเรียนรู้มากกว่าคนที่มีการศึกษาสูงกว่า (ชนวดี บุญลือ, 2528; Louis Shores, 1960) ดังนั้น จากรายงานการวิจัยที่อธิบายว่า ตำแหน่งขวาล่างของภาพเป็นตำแหน่งที่ผู้มีการอ่านจากซ้ายไปขวาสามารถระลึกได้ดีที่สุดแล้ว จึงนำมีการศึกษาว่าตำแหน่งของสาระในภาพตำแหน่งใดที่ ผู้ไม่รู้หนังสือสามารถระลึกได้ดีที่สุด และผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือที่มีพื้นฐานวัฒนธรรมต่างกันจะระลึกสาระที่อยู่ตำแหน่งใดในภาพได้ต่างกันหรือไม่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งของสาระในภาพกับความแตกต่างทางพื้นฐานวัฒนธรรมที่มีต่อการระลึกภาพได้ของผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือ

สมมติฐานของการวิจัย

1. ผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือที่มีพื้นฐานวัฒนธรรมต่างกันจะระลึกสาระของภาพในตำแหน่งต่าง ๆ ได้ต่างกัน
2. ผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือจะระลึกสาระของภาพในตำแหน่งต่าง ๆ ของภาพได้ต่างกัน
3. ผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือที่มีพื้นฐานวัฒนธรรมต่างกันจะระลึกสาระของภาพต่างกัน

ขอบเขตของการวิจัย

1. ตำแหน่งของสาระในภาพ ที่กำหนดในงานวิจัยนี้ มี 5 ตำแหน่ง ได้แก่ ซ้ายบน ขวาบน ซ้ายล่าง ขวาล่าง และกลางภาพ
2. พื้นฐานทางวัฒนธรรม นิจรรณาจากความแตกต่างในองค์ประกอบด้านภาษา ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ครอบครัว สถาปัตยกรรม ศิลปะ และอาหารการกิน ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้แยกกลุ่มพื้นฐานทางวัฒนธรรมภาคใต้และพื้นฐานวัฒนธรรมภาคกลาง
3. กลุ่มตัวอย่างประชากรที่มีพื้นฐานวัฒนธรรมต่างกัน ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือ ที่มีอายุ 14 ปีขึ้นไป เคยเรียนหนังสือไทยมาบ้าง แล้วลืมจนไม่สามารถใช้การได้ คือไม่สามารถอ่าน เขียนภาษาไทยอย่างง่าย ๆ ได้ ซึ่งมีชื่ออยู่ในบัญชีรายชื่อผู้ไม่รู้หนังสือจังหวัดราชบุรี และจังหวัดเพชรบุรี เป็นตัวแทนกลุ่มตัวอย่างที่มีพื้นฐานวัฒนธรรมภาคกลาง และจากบัญชีรายชื่อผู้ไม่รู้หนังสือจังหวัดยะลาเป็นตัวแทนกลุ่มตัวอย่างที่มีพื้นฐานวัฒนธรรมภาคใต้
4. สาระของภาพ เป็นรูปวาดเหมือนจริง โดยจัดเป็นประเภทของสาระในรูปแบบ เครื่องมือ เครื่องใช้ ผักผลไม้ อาหาร สัตว์ ยานพาหนะ และเครื่องแต่งกาย

ตัวแปรที่ศึกษา

1. ตัวแปรอิสระ ได้แก่
 - 1.1 ตำแหน่งของสาระในภาพ 5 ตำแหน่งคือ ซ้ายบน ขวาบน ซ้ายล่าง ขวาล่าง และกลางภาพ

หอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1.2 ความแตกต่างทางพื้นฐานวัฒนธรรม ของผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือ คือผู้ไม่รู้หนังสือในจังหวัดราชบุรีและจังหวัดเพชรบุรี ซึ่งเป็นตัวแทนกลุ่มตัวอย่างที่มีพื้นฐานวัฒนธรรมภาคกลาง และผู้ไม่รู้หนังสือในจังหวัดยะลาเป็นตัวแทนกลุ่มตัวอย่างที่มีพื้นฐานวัฒนธรรมภาคใต้

2. ตัวแปรตาม ได้แก่ การระลึกภาพได้

คำจำกัดความของการวิจัย

1. ตำแหน่งของสาระในภาพ หมายถึง พื้นที่ของรูปภาพที่แบ่งออกเป็น 5 ส่วนเท่า ๆ กัน คือ พื้นที่ของภาพส่วนซ้ายบน ขวาบน ซ้ายล่าง ขวาล่าง และกลางภาพ
2. ผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือ หมายถึงบุคคลที่มีอายุ 14 ปีขึ้นไปที่เคยเรียนหนังสือไทยมาบ้าง แล้วลืมจนไม่สามารถใช้การได้ คือ ไม่สามารถอ่าน เขียนภาษาไทยอย่างง่าย ๆ ได้ ซึ่งมีชื่ออยู่ในบัญชีรายชื่อผู้ไม่รู้หนังสือจังหวัดราชบุรีและจังหวัดเพชรบุรี และจากบัญชีรายชื่อผู้ไม่รู้หนังสือจังหวัดยะลา
3. ความแตกต่างทางพื้นฐานวัฒนธรรม คือความแตกต่างทางองค์ประกอบวัฒนธรรมด้านภาษา ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะ สถาปัตยกรรม ครอบครัว และอาหารการกิน
4. การระลึกภาพได้ หมายถึง การพูดถึงรูปที่เป็นสาระในภาพออกมาว่ามีรูปอะไรบ้างหลังจากที่ได้ดูภาพนั้น ไปแล้วและพูดในขณะที่ไม่มีภาพนั้น ให้เห็นอีก

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลการวิจัยจะเป็นแนวทางในการผลิตสื่อการสอนประเภทรูปภาพ โดยจัดสิ่งที่สำคัญหรือต้องการเน้น ไว้ตำแหน่งที่พบว่า ผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือสามารถระลึกภาพได้ดีที่สุด
2. เป็นแนวทางในการผลิตและเลือกใช้สื่อประเภทรูปภาพให้เหมาะสมและสอดคล้องกับพื้นฐานทางวัฒนธรรมของผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือ
3. เพื่อเป็นการศึกษาที่สนับสนุนการศึกษาทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการจำภาพ